PAISATGE URBÀ I PAISATGE RURAL, DE LA TENSIÓ A LA COOPERACIÓ

A propòsit dels nostres territoris dels secans humits i la pedra seca

9

Carles Llop

El mot paisatge és un terme del que se n'abusa en la parla quotidiana. Sembla que sota la denominació suggerent que comporta la paraula amb múltiples significats segons l'observador i l'observat, tota apreciació sigui possible. En canvi el territori, que ve de terra, o 'urbà' que ve de urbs, tenen significats més directes a la idea que en tenim dels llocs on habitem. Se'ns ha proposat parlar de 'paisatges' i de la confrontació, real, entre paisatge urbà i paisatge rural.

En un llibre premonitori del que després ha estat la gran producció de literatura sobre aquest temes, el geòleg francès Chevalier[1], proposava una definició molt rica i holística de paisatge: "és, en realitat, l'estudi de la veritable geografia racional que permet de destriar amb l'exactitud i la precisió més grans els atributs pintorescos de les regions visitades, l'encís divers dels diferents aspectes de la naturalesa". La seva visió parteix de la morfotectònica del territori, però s'endinsa des de l'inicia de la seva observació en una comprensió de tot allò que dona rostre a la geologia: "el pas del temps hi és marcat com en un rostre humà; les transformacions successives hi han deixat senyals inesborrables, que hom troba a cada pas de l'arquitectura natural, en les formes i la constitució especial del terreny, en la naturalesa de les espècies vegetals i àdhuc en el conjunt de la coloració que caracteritza la contrada".

Els paisatges de Catalunya, i del nostre context europeu mediterrani han estat profundament marcats per l'arquetip d'origen llatí que estructura el territori en la seqüència: urbs-hortus-silva-saltus. La ciutat i el territori, lligats en perfecta simbiosi i cooperació ambiental; un i altre dependents.

És el gran procés de creixement demogràfic i d'urbanització extensiva, propi del segle XX , el que ha trencat aquestes lògiques territorials històriques i ha inaugurat un nou paradigma de ciutat estesa pel territori i d'un territori intercalat amb la ciutat: Fenomen que afecta a les grans concentracions metropolitanes, però també al rera país.

[1] Marcel Chevalier (1928): El paisatge de Catalunya. Barcelona, 1ªedició Editorial Barcino.

Doble cabana feta en dues fases, en el municipi d'Ossó de Sió

En aquest procés, el patrimoni natural i d'ancestral relació entre ciutat-poble-territori es decanta envers les concentracions urbanes amb una pèrdua de pes específic dels territoris rurals. L'èxode immigratori, la davallada poblacional i l'abandó progressiu del camp han incidit en una disminució de l'equilibri entre rural i la ciutat. La conseqüència és que en el nostre món rural s'ha perdut, en moltes situacions, fins i tot l'estima del territori i l'autoestima dels qui l'habiten.

Aquest territori, que és una natura treballada per l'home, una obra d'artilugi i enginy que canvia en el temps successius de la biografia del nostre rera país i que ha configurat una munió de paisatges de tant alta qualitat ambiental i patrimonial.

Sense caure en una idealització del territori rural, perquè les dificultats per viure-hi son conegudes i manifestes, cal però observar amb esperança els canvis sociològics als que estem assistint en un retorn creixent a la vida rural. El paisatge rural esdevé així la consciència d'una pèrdua i alhora manifest d'un nou projecte d'habitabilitat quan constatem els pronunciaments d'iniciatives com el Manifest de Vallbona i la seva extensió en el Compromís per Lleida. Un conjunt variat de persones, tant en procedència com en lassament social, reivindiquen no solament el dret a viure del camp, sinó el ser agents de la transformació agroindustrial i cultural més potent del nostre territori ponentí, a partir de la vindicació d'una gestió adequada de l'aigua del Canal Segarra-Garrigues fent bona l'equació d'equilibri entre protecció i desenvolupament.

"La meitat de la bellesa està en la persona que ho mira", diu Yi fu tuan. Aquesta reflexió ens invita a apreciar amb més intensitat els nostres territoris i a bastir projectes on el capital simbòlic del patrimonis del secà humit, de les marjades i bancals terrassats, el patrimoni de la pedra seca,... constitueixen fonts de gaudi cultural, però també ingredients del projecte econòmic de desenvolupament local.

Els paisatges variats conformen un Paisatge prototípic ple de significats: emocional, bucòlic, geometria, religiós, forma de vida,... que fa que la relació entre persona-personatge i país siguin les claus identitàries i diferencials de vàlua del territori. El paisatge sedimenta la nostra memòria.

Pel que fa a la qualitat dels nostres territoris, hi ha un pensament que em balla pel cap, una visió que prové d'una frase que vaig sentir en una conferència i que em va impactar molt: "Si la natura fos perfecta no hagués fet falta l'arquitectura ni l'enginyeria". La va dir Jean Phillippe Vassal. Realment, doblegant les branques d'un arbre i lligant-les a terra, que és el primer aixopluc, o bé ficant-nos sota una balma, viuríem.

Camps de conreu prop dels Hostalets.

Afortunadament, la gran evolució al món, i sobretot en els humans, s'ha fet a través de la tècnica. I la tècnica no és cap exercici abstracte: vol dir fer madurar amb l'enginy i els nous coneixements la gestió de la vida.

En aquest sentit, quan parlem de territori, crec que la paraula *protecció* és important, però és més global, rica i complexa la paraula *gestió*. Enlloc de protegir, proposo que procurem gestionar les transformacions, perquè dintre de la gestió hi ha inclosa la protecció -i la protecció valora les qüestions més menudes del territori amb una visió global, "si veiem que una espona ha de caure: hi posem una morterada, que sinó caurà". Allò que és fràgil ha d'aguantar no solament per una llei, sinó que cal prendre mesures concretes perquè allò que és més fràgil pugui aguantar amb un sistema de compensació, amb els recursos més altament productius, establint una coexistència de tots els elements del territori. Parafrasejant de nou la frase: "Si la natura fos perfecta no hagués fet falta l'arquitectura", podem també afirmar que "Si la natura fos perfecta no hagués fet falta el reg". I això ens ha de fer reflexionar sobre el valor de la tècnica, i tenir en compte que de la tècnica ben utilitzada a la tècnica desmesurada hi ha un pas molt petit de vegades. Penso que amb el tema del món rural passa una mica el que passava abans amb els pagesos o la gent de muntanya. Posaré un exemple: Jo tinc uns parents a muntanya i me'n sento orgullós. Fa uns anys, ningú volia tenir parents a muntanya. Estaven en un món desconegut, eren considerats marginats i pobres, les padrines no volien sentir que les filles es casessin amb un pagès perquè això seria un desastre... I ara, a tothom que té parents a la muntanya o parents pagesos, li és un mèrit. I això ha anat canviat segurament perquè a nivell social nosaltres anem canviant els nostres modes de valorar. La pagesia, quan era cent per cent pagesia ordinària, és a dir, totalment vinculada a aquesta activitat i a un territori, probablement no es valorava. Al moment que hi ha un despoblament, una depreciació i una descapitalització del món agrari –i en conseqüència, del món rural i forestal– es torna a revalorar i apareix l'apreci per l'autèntic, per aquells tomàquets tan bons de l'hort de casa, per oli de les nostres oliveres, del nostre país...

La gran ciutat: Barcelona i la plaça Catalunya.

Des del punt de vista econòmic, la competitivitat global planetària ha posat uns nous interrogants i nous reptes; com ara, si puc viure amb allò que tinc més a prop, i estalviar-me el trajecte, el transport, la manipulació excessiva de certs productes, etc., arribaré a tenir el control directe de qualitat, que li dóna un valor afegit.

En conseqüència, tots aquests canvis de paradigma i de valor respecte el nostre món rural ens haurien de fer canviar determinats tòpics, i reforçar els plantejaments positius i proactius per la seva gestió.

El problema del món rural, a les terres de Ponent, és un problema metropolità? I tant que sí! Tu diràs! El problema metropolità és un problema del món rural? I és clar que sí! Si han caigut les energies elèctriques a l'àrea metropolitana de Barcelona és per culpa de l'àrea metropolitana? No, és per culpa, entre d'altres, d'un model que cada vegada interacciona molt més. Quan un veu un mapa laboral de la setmana treballadora a Catalunya, és un. Quan un el veu els dies de Setmana Santa, i els dies de festa o vacances, o cada cop més durant la setmana normal de certs professionals autònoms, ja està més repartit. I cada vegada som tots més de tot arreu. Quan sento que diuen: "Tu ets de muntanya, què hi fas aquí?" o "Tu no ets de muntanya,", jo sempre dic: "Ep! Que jo sàpiga les muntanyes comencen als cims més alts i s'escampen fins a les profunditats del mar. Per què m'exclous?" Ens excloem perquè hem hagut de lluitar moltes vegades per la competitivitat territorial o política, o per la manca d'influència... .No és tant el què, el que importa, com el com.

En el tema dels secans de ponent, hem viscut uns anys de confrontació entre els diversos sectors socials i econòmics i els ecologistes; quan fixem-nos en l'arrel comuna d'ecologia i economia, que vénen d'eco, oikós, que vol dir casa, habitabilitat. L'ecologia no es preocupa solament dels ocellets sinó de l'habitabilitat i l'economia (*eco*, casa, *nomos*, principi, ordre) també es preocupa de l'eficiència; o sia, també d'un aspecte important de l'habitabilitat. I per tant es tracta de conciliar postures, parlant-ne, intentant concertar, fent consensuar els equilibris de les coses en la presa de decisions i gestió del territori. La gestió diversificada del territori i l'establiment de mesures competitives necessiten actituds obertes i creativitat. En aquesta línea de gestió creativa del territori sempre m'ha impressionat la reflexió del president de la cooperativa de la "flor ornamental del Maresme", un dia que ens deia a un grup d'estudiants universitaris: "Els padrins van plantar trumfes, els pares van plantar hortalissa, nosaltres hem plantat clavells, i els nostres fills plantaran ànec amb peres". El pagès té una terra productiva, un 'terroir' suport de producció. Aquest, depèn de com, de quina tecnificació, de quina visó o quina perspectiva, donarà trumfes o donarà ànec amb peres. I per tant el valor afegit del treball social, de la demanda social, del model social territorial, ha d'ajudar-nos.

A propòsit dels nostres territoris, el tema de la transformació que genera i generarà el canal Segarra-Garrigues, per tant, a mi em sona bé. Em sembla bé sentir el plantejament d'un ús sostenible de l'aigua. Per això, enlloc de parlar de superfícies de regs, comencem a parlar de si el canal arribarà als cabals que pressuposava, i comencem a posar una xifra –una referència– a més nivells de repartiment i d'estalvi, i, per tant, no actuem sols segons la demanda o segons la decisió del pagès, sinó que programem-ho en funció de totes les necessitats i de totes les possibilitats socials.

És un tema important i és un tema que trobes a faltar en la política del Segarra-Garrigues: una política transversal, pensada des de tots els departaments, ens i agents implicats. Justament gestionar les transformacions que està ja introduint i introduirà el reg, també des del paisatge, com a disseny de qualitat per als escenaris i llocs concrets per on passarà el reg. Quan veiem l'aqüeducte d'Agramunt, constatem que és molt diferent d'alguns ponts o viaductes, o aqüeductes que s'estan fent ara a la pròpia obra. Aquest anticipar-se en el disseny de l'obra, tant a nivell econòmic com a nivell productiu, emocional, estètic, de paisatge, és una de les coses que voldríem compartir més la gent del Manifest de Vallbona amb el govern de la Generalitat de Catalunya. El canal, que és de la societat, ha de constituir un paisatge integral, i això vol dir interessar-se per tota la dimensió polièdrica que implica; tant a nivell de gestió de l'aigua, com a nivell de gestió de la producció agroindustrial, com a nivell de redisseny dels territoris per on passa. A més, és una oportunitat històrica per a generar una maduració social pel que fa a la gestió fina de l'aigua com a eix central de la sostenibilitat ambiental.

Reclamem doncs polítiques molt més transversals i una planificació d'un projecte de territori, mantenint secans, i fins i tot mantenint zones humides molt més elevades, fent mosaic, o part de mosaic de regs, o part de mosaic que seguís sent olivera o producte més autòcton, podria ser perfectament factible, però això s'ha de planificar i s'ha d'assajar, cosa que encara no s'està fent de manera suficient pel que fa a la transversalitat de propostes desitjades.

El paisatge, vist així, és sempre un horitzó a explorar en sentit dinàmic per fer bo allò que manifesta, sobre el territori, el geògraf Francesco Vallerani, associant-li també el concepte més ampli i íntegre de paisatge: "qui te cura del territori es preocupa també del paisatge, l'ànima de qui hi habita".

Totes les societats tenen territori, però no totes tenen paisatge. Per això, cal seguir, doncs, treballant des de la cura de la pedra de les espones fins a les grans transformacions territorials perquè el territori i la qualitat paisatgística és una propietat comuna, és la nostra heretat comuna, i el paisatge, una gran obra d'art[11] i el resultat dels impacte de l'ànima, n'és la seva expressió.

Vull agrair a l'associació d'*Amics de l'Arquitectura Popular* el fet de fer-nos sentir orgullosos d'estimar els nostres territoris, que han patit, que han estat molt de temps depreciats i que ara, d'alguna manera, es volen posar en valor. A mi em preocupa quan no s'escolta el territori. Al moment de parlar de patrimoni, i dels patrimonis de la pedra seca, he de reconèixer que és la pedra també la que parla. Quan varem caminar pel Segarra-Garrigues l estiu del 2006, hi havia un company nostre que parlava de l'"armari dels marges", de la gran saviesa, continguts i coneixement que guarden les espones i els marges. Són les persones que t'expliquen quasi des de la pedra seca, què hi passa allà, i què s'hi fa, perquè hi creuen. Valorar el patrimoni de la pedra seca, com a expressió del territori, es valorar la comunitat i els pagesos i la gent del món rural que hi viu.